Robert Marcinkowski

Ilustrowany Atlas Dawnej Warszawy

Oficyna

Objaśnienia znaków występujących na planie

ZABUDOWA SPRZED 1939 ROKU
ISTNIEJĄCA OBECNIE

Budynki stuletnie i starsze – pojawiające się na tzw. Planie Warszawy Lindleya (1:2500), sporządzonym na przełomie XIX i XX w. (Dokładne daty wydania poszczególnych arkuszy opisano w skorowidzu).

Domy budowane w latach 1900-1939.

Domy odtwarzane po 1945 r. w jednej ze swych historycznych postaci lub tylko do tej postaci nawiązujące, jednak w znacznym stopniu zachowujące swój zabytkowy charakter.

Domy drewniane mające ponad sto lat.

ZABUDOWA MUROWANA Z OKOŁO 1900 ROKU
NIEISTNIEJĄCA OBECNIE

Domy, które w czasie ostatniej wojny nie były w ogóle zniszczone lub były uszkodzone w bardzo nikłym stopniu (spalony lub uszkodzony dach, ewentualnie zniszczone lokale ostatnich pięter) – mimo to, rozebrane po 1945 r.

Domy częściowo uszkodzone, nadające się do remontu (wypalona lub zawalona górna część kamienicy, ewentualnie wypalony cały budynek, jednak bez naruszenia murów) – mimo to, rozebrane po 1945 r.

Domy doszczętnie zniszczone podczas II wojny światowej (zrównane z ziemią, ewentualnie o mocno nadwyrężonej konstrukcji, grożące w każdej chwili zawaleniem) lub pojedyncze ściany nadające się tylko do rozbiórki.

Domy, które przestały istnieć przed 1939 r. (najczęściej rozbierane w związku z budową innych obiektów).

NIEISTNIEJĄCA ZABUDOWA WZNOSZONA W LATACH 1900-1939

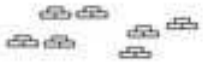

Miejsca, w których od ok. 1900 do 1939 r. prowadzono prace budowlane lub budowlano-rozbiórkowe, po których do czasów obecnych nie pozostało nic (jeśli dom na planie jest mniejszy niż sygnatura, to jej środek pokrywa się ze środkiem budynku; jeśli było odwrotnie, to środki sygnatur układają się w miarę możliwości w kształt nieistniejącego obiektu).

Miejsce, gdzie po 1900 r. wybudowano dom, który został jeszcze przed 1939 r. rozebrany pod budowę innego obiektu istniejącego do dzisiaj.

OZNACZENIA DOTYCZĄCE REPRODUKCJI POCZTÓWEK

Sygnatura pokazująca miejsca, w których stał fotograf i kierunki, w jakich robił zdjęcia zamieszczane później na reprodukowanych w tym opracowaniu pocztówkach. Numery wewnątrz sygnatury odpowiadają numerom widocznym na kartach pocztowych (ustalają one kolejność w obrębie jednej konkretnej serii widokówek, liczącej 141 pozycji).

ULICE

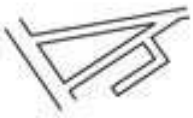

Zarysy współczesnych ulic (zaznaczone tylko wtedy, gdy przebieg nowej ulicy nie zgadza się z przebiegiem starej lub gdy ulicy nowej, istniejącej obecnie, wówczas jeszcze nie było).

Królewska — Ulica mająca taką samą nazwę ok. 1900 r. i współcześnie.

Polna (Noakowskiego) — Ulica, której nazwa uległa zmianie – w nawiasie nazwa współczesna.

„–" (Korsaka) — Ulica nieposiadająca nazwy ok. 1900 r. – w nawiasie nazwa współczesna.

Wysoka („–") — Ulica nieposiadająca obecnie nazwy – przed nawiasem nazwa z ok. 1900 r.

ZARYSY ELEMENTÓW NIEISTNIEJĄCYCH I ZAKRYTYCH PRZEZ ZABUDOWĘ PÓŹNIEJSZĄ (PRZEDWOJENNĄ) LUB REKONSTRUOWANĄ PO 1945 R.

Zabytkowe budynki, które zostały po wojnie przesunięte. Kontur przerywany pokazuje położenie z ok. 1900 r.

Zarysy budynków rozebranych przed 1939 r., na których miejscu stoją do dzisiaj obiekty wznoszone w latach 1900-1939, a także zarysy granic parceli, terenów zielonych czy wód powierzchniowych, na miejscu których stoją obecnie przedwojenne domy, nieistniejące na przełomie XIX i XX w.

Zarysy alejek parkowych, na miejscu których stoją obecnie budynki powstałe w latach 1900-1939.

Budynki, w których po 1945 r. zabudowano podwórka-studnie.

KOLEJE

Tereny zajmowane przez kolej na początku XX w.

Linie kolei normalno- i szerokotorowej – stan z początku XX w.

Linie kolejki wąskotorowej – stan z początku XX w.

Miejsce, gdzie między 1900 a 1939 r. rozebrano linie kolejowe pod budowę gmachów istniejących do dzisiaj.

POZOSTAŁE OZNACZENIA WYSTĘPUJĄCE NA PLANIE

Niezabudowane parcele miejskie. Numeracja parceli pochodząca z przełomu XIX i XX w., która dotyczy zarówno zabudowanych jak i niezabudowanych działek.

Zieleń miejska (parki i skwery), ogrody, sady, zarośla i zagajniki (na peryferiach) – stan z początku XX w.

Cmentarz chrześcijański

Cmentarz żydowski

Nieużytki

Wody (rzeki, jeziora, glinianki)

Sztuczne wzniesienia (skarpy, nasypy kolejowe itp.)

OZNACZENIA WYSTĘPUJĄCE NA SKOROWIDZU

Numery i zasięgi kolejnych tablic (pojedynczych lub podwójnych stron z mapami).

Daty stanu aktualności (wydania) i granice zasięgu poszczególnych arkuszy Planu Lindleya, sporządzonego w skali 1:2500 i będącego podkładem topograficznym przy opracowaniu niniejszego atlasu.

Skorowidz tablic

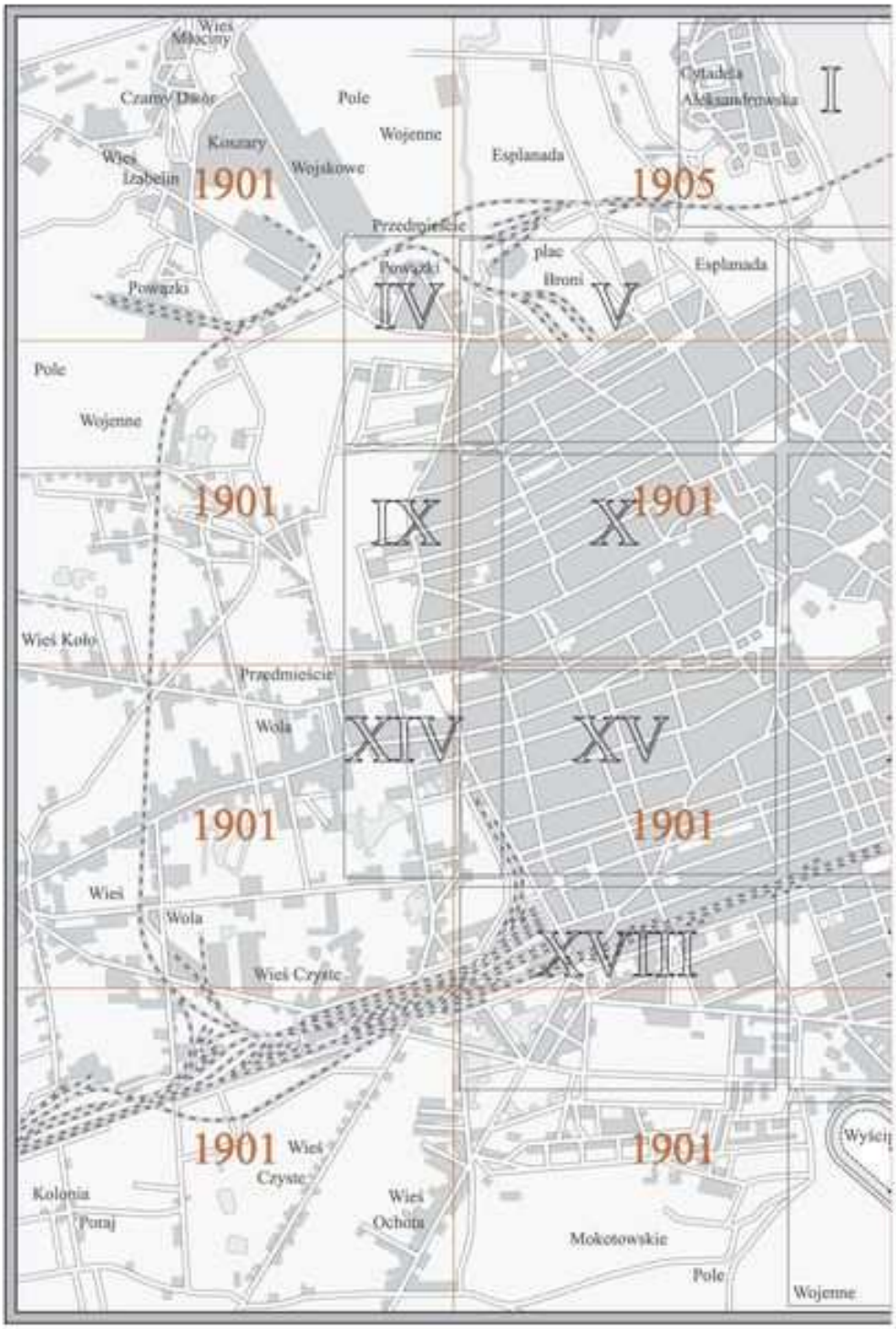

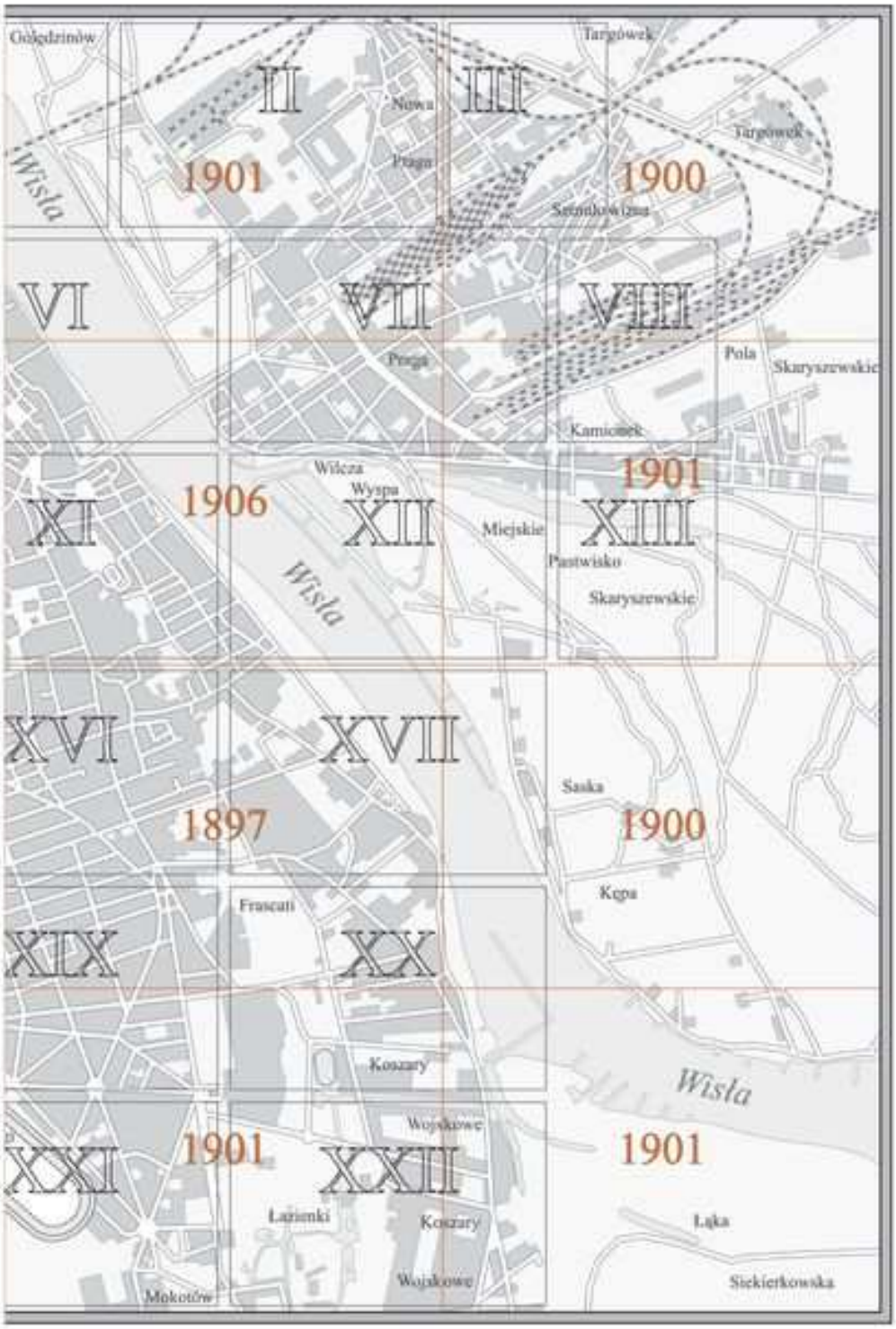
Golędzinów
II
Nowa
Praga
1901
Wisła
III
Targówek
Targówek
1900
Szmulowizna
VI
VII
VIII
Praga
Pola
Skaryszewskie
Kamionek
1901
Wilcza
Wyspa
1906
XI
XII
Miejskie
XIII
Pastwisko
Skaryszewskie
Wisła
XVI
XVII
Saska
1897
1900
Kępa
Francan
XIX
XX
Koszary
Wisła
Wojskowe
XXI
1901
XXII
1901
Łazienki
Koszary
Łąka
Wojskowe
Siekierkowska
Mokotów

XVI-a

XI-a

XV-a

XIX-a

Skorowidz nazw ulic występujących na planie

(według stanu z początku XX wieku)

Warszawa

Agrykola Dolna (Agricoli Karola Ludwika) ... XXII-a
Agrykola Dolna (Szwoleżerów) ... XXII-b
Agrykola Górna (Agricoli Karola Ludwika) ... XXII-a
Aleksandrya (Kopernika Mikołaja) ... XVI-b
Bagatela ... XXI-b
Bagno ... XVI-a
Bankowy plac ... X-b, XI-a
Bednarska ... XI-a, XI-b
Belwederska Aleja (Aleje Ujazdowskie) ... XXI-b, XXII-a
Berga Hrabiego (Traugutta Romualda) ... XI-a, XI-b, XVI-a
Biała ... X-b
Białoskórnicza ... XI-b
Bielańska ... X-b, XI-a
Bitna ... I-a
Błońska ... IV, V-a
Boczna ... XI-b
Bodouina (Boduena Gabriela) ... XVI-a
Boleść ... VI-a
Bonifraterska ... V-b
Bracka ... XVI-b
Broni plac ... V-a
Browarna ... XI-b
Brzozowa ... VI-a
Bugaj ... VI-a, VI-b, XI-b
Burakowska ... IV, V-a
Ceglana (Pereca Icchaka Leiba) ... XV-a, XV-b
Celna ... VI-a
Chłodna ... XV-b, XVI-a, XVI-b, XVIII-b
Chmielna ... XIV, XV-a, XV-b
Ciasna ... VI-a
Cicha ... XVI-b
Ciepła ... XV-b
Czerniakowska ... XVII-a, XX-a, XX-b, XXII-b
Czerwonego Krzyża ... XVII-a
Czujna ... I-a
Czysta (Ossolińskich) ... XI-a
Daleka ... XVIII-a
Daniłowiczowska ... XI-a
Długa ... VI-a, X-b, XI-a

z powrotem nadbudowano o kilka pięter. Dzięki umieszczeniu w niektórych oknach charakterystycznych kamiennych krat, obiekt ten szybko okrzyknięto domem „Pod sedesami". Autorem projektu, przekształcającego gmach i niszczącego wystrój zewnętrzny, był Bohdan Lachert.

Obecnie od kilkunastu lat możemy oglądać nową, nieco zmodernizowaną fasadę, nawiązującą jednak do wersji powojennej. Przechodząc ulicą obok tej kamienicy warto zajrzeć do wnętrza, gdzie pozostały jeszcze resztki dawnej świetności – przepięknie kute balustrady i marmurowe schody naprzeciw głównego wejścia.

N° 20. tabl. XVI-a

Ul. Marszałkowska (widok od ul. Królewskiej)

Na tym obrazku widzimy fragment północnej części ul. Marszałkowskiej z wylotem ul. Erywańskiej, na rogu której stoi opisywany już wcześniej (pocztówka nr 18) dom mody Hersego. Patrząc pod kątem ikonografii, zdjęcie to nie wnosi wiele nowego, gdyż istnieją podobne ujęcia w opisywanej tu serii pocztówek. Cała prawa strona jest zacieniona, przez co bardzo słabo widać ruch uliczny i detale architektoniczne fasad domów tu stojących. W dodatku fotograf nie ustawił się na środku ulicy, wobec czego zacieniona prawa strona jest dodatkowo wykonana pod takim kątem, że już w niedalekiej odległości od obserwatora, wszystko zaczyna się zlewać. Jedynym oprócz ruchu ulicznego elementem, na który warto zwrócić uwagę, jest budynek z lewej strony zdjęcia. Ma on dobre oświetlenie i nie do końca zakrywają go drzewa, dzięki czemu bardzo ładnie widać sporą część elewacji.

Wodociągi Marconiego działały do pierwszej połowy 1889 r., kiedy to Anglik William Lindley zaprojektował i zrealizował inny, bardziej nowoczesny system, który po dziś dzień rozbudowywany, służy Warszawie już od z górą 120 lat. Stary wodociąg Marconiego w momencie likwidacji miał 31 km długości. Było do niego podłączonych 1250 budynków, a na ulicach znajdowało się wówczas 120 hydrantów pożarowych, 50 zdrojów i 7 fontann.

N° 23. tabl. XI-a

Oranżeria w Ogrodzie Saskim

Na obrazku tym widzimy oranżerię – jeden z wielu budynków ogrodowych znajdujących się w ówczesnym parku. Powstał on w 1894 r. i od razu zyskał aprobatę warszawiaków. Obiekt był wykonany estetycznie i odznaczał się dużą harmonią bryły. Wzniesiono go z żelaza i szkła, na planie prostokąta. Był to rodzaj popularnej w ówczesnych czasach budowli stanowiącej coś w rodzaju „zimowego ogrodu". W roku 1912 cieplarnia została odnowiona. W wyniku remontu przybyły nowe atrakcje, takie jak sztuczne groty czy kaskady, a oprócz roślin znajdujących się w niej na stałe, podczas zimy przechowywano tu ciepłolubne drzewka, wystawiane latem w donicach na parkowe alejki.

Przed oranżerią (zwaną w późniejszym okresie także palmiarnią), na obszernym placu urządzono dywan kwiatowy, niestety niewidoczny na zdjęciu. Jego wzory zmieniały się nie tylko w poziomie, ale i w pionie – różnica wysokości między poszczególnymi rabatkami dochodziła nawet do 60 centymetrów.

N° 46. tabl. XIV, XV-a

Centralna stacja tramwajów elektrycznych (róg ul. Grzybowskiej i Towarowej)

Na poniższej pocztówce widzimy obiekt znajdujący się do dzisiaj na Woli, między ulicami Przyokopową, Grzybowską i Towarową. Co prawda w tytule wspomniano o „stacji tramwajów", ale wynikało to raczej z tego, że autor fotografii, jak już mówiliśmy, w podobny sposób nazywał „stacjami" kilka kolejnych widoków, umieszczonych po sobie w numeracji tej serii widokówek. Tak naprawdę mamy tutaj do czynienia ze zbudowaną na potrzeby Tramwajów Warszawskich kolejną elektrownią, bowiem ta poprzednio opisywana – na Powiślu, miała zbyt małą moc, a i za prąd liczono sobie stosunkowo drogo (ceny śrubował francuski zarząd). Podjęto więc decyzję o budowie widocznego na zdjęciu kompleksu, składającego się z szeregu zabudowań fabrycznych i biurowych, nad którymi górował siedemdziesięciometrowy komin. Całość utrzymana w tzw. „stylu koszarowym" została pokryta czerwoną licówką. Na pocztówce widzimy, że zarówno od strony zachodniej, jak i południowej, stoją jeszcze rusztowania. Zapewne trwają tu ostatnie prace wykończeniowe. Poza tym, elewacja z prawej strony gmachu jest raczej uboga w zdobienia i ma jedynie dwa ogromne okna. Otóż cała ta część budynku od początku była przeznaczona do rozbudowy, co nastąpiło w latach 1918-23. Dostawione wówczas skrzydło szczęśliwie przetrwało do dzisiaj.

Oficjalnie zakład otworzono 26 III 1908 r. Próbne jazdy pierwszych tramwajów przeprowadzano jednak już w lutym tegoż roku. Zakład powstał na licencji Siemensa i działał nieprzerwanie przez 36 lat, do 1944 r. Po wojnie elektrownia została nieco przebudowana

W skrzydle, na wprost wylotu ul. Niecałej, w 1835 r. umieszczono Teatr Rozmaitości (widoczny dalej w głębi pocztówki), który niestety spłonął w 1882 r. Po tym incydencie zbudowano całkiem nową salę teatralną. Kolejny pożar przydarzył się w 1919 r. Wówczas to na miejscu Teatru Rozmaitości wystawiono do 1924 r. nowy Teatr Narodowy, zachowując jednak stare mury.

Po ostatniej wojnie nie odbudowano widocznej na pierwszym planie kamienicy, jak i budynków znajdujących się na zapleczu. Powiększono tym samym gmach Teatru Wielkiego, który obecnie wypełnia cały kwartał ulic.

N° 66. tabl. XVI-a

Aleje Jerozolimskie (róg Nowego Światu)

Zdjęcie to pokazuje, jak wyglądały Aleje Jerozolimskie przed ponad stu laty od strony obecnego ronda gen. Charlesa de Gaulle'a w kierunku ul. Marszałkowskiej. Bardzo dobrze został tu uchwycony ruch uliczny – widzimy przechodniów przemierzających jezdnię (jeden z nich niesie jakieś pakunki), kobiety w białych letnich kapeluszach czy zbliżający się tramwaj. Spójrzmy na prawą stronę – tu z kadru wyjeżdża dorożka, w której siedzą dwie panie (oczywiście z parasolkami). Zwróćmy też uwagę na ilość drzew – były ich aż cztery rzędy. Do jakże przyjemnych musiał należeć spacer ową ulicą, która, jak widać, na miano alei w pełni wówczas zasługiwała. Dalej tło wypełnia jednolita ściana kamienic. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że kilka z nich (pomiędzy obecnym numerem 28 a 32) przetrwało ostatnią wojnę, a po 1945 r. zostało dostosowanych do nowych realiów – skuto z nich wszystkie ozdoby, zamieniając tym samym w banalne prostokąty pozbawione jakiegokolwiek wyrazu.

kół „latarni" nad kopułą był wówczas najwyższym punktem w mieście, a nad panoramą widoczną z tego miejsca rozwodził się jeszcze przewodnik wydany w 1893 r. To stąd m.in. obserwowano bitwę pod Raszynem.

Kościół posiadał drugie co do wielkości, po ryskich, organy w całym rosyjskim imperium. Zdarzało się też, że w sali kościoła urządzano koncerty. Chociażby w 1823 r. czternastoletni Fryderyk Chopin popisywał się tutaj swą grą przed carem Aleksandrem I. W 1939 r. gmach został wypalony.

Po wojnie szybko podjęto decyzję o jego odbudowie, którą prowadzono w latach 1949-57 wg proj. Teodora Bursche. Prace wykończeniowe trwały do połowy lat 60. XX w. Lwia część przedsięwzięcia sfinansowana została przez ewangelików szwedzkich.

Nº 87. tabl. XI-a

Ul. Krakowskie Przedmieście (przy pl. Zamkowym)

Mamy tutaj dość rzadkie ujęcie Krakowskiego Przedmieścia. Jest to już bowiem początek pl. Zamkowego, którego widokówki do dzisiaj bardzo dobrze się sprzedają. Jednak tutaj autor zdjęcia, mając do czynienia z tak atrakcyjnym tematem, nie zdołał pokazać w kadrze ni-

czego konkretnego. Nie ma tu bowiem ani Zamku Królewskiego, ani kolumny Zygmunta III Wazy, ani nawet widoku na Wisłę. Pokazano jedynie mały, nic nie znaczący fragment wieży kościoła św. Anny, wyłaniający się z lewej strony zza rozebranej po wojnie kamienicy. Centrum widoku zajmują domy, które zawsze były dodatkiem – tłem dla innych, ważniejszych

Indeks osobowy

A
Aigner Piotr 172, 192, 211, 233
Aleksander I car 112, 177, 192
Aleksander II car 90-91
Anna Księżna Mazowiecka 130, 178
August II Mocny król 99, 120, 225
August III Sas król 122, 133

B
Badeni Ignacy 143
Badeni (rodzina) 143
Barss Franciszek 89
Bednarski Piotr 15
Bellotti Józef 174, 175, 201, 208, 226
Benois Leontij Nikołajewicz 219, 232
Bentkowski Feliks 183
Berendt Marceli 157
Berson Matias 191
Besnardeaux Leon 8
Beyer Karol 156, 180, 206
Bieliński Franciszek 98, 205
Bloch Jan 78, 205
Bolesław III król 178
Bonaparte Napoleon 142
Borkowski Władysław 188
Braniccy (rodzina) 118, 120
Brochowicz-Rogóyski Bronisław 124-125, 140
Bronikowski Arnold 136
Le Brun Andrzej 114
Brühl Henryk 122
Brühlowie (rodzina) 123
Brukalski Piotr 96
Brukalski Stanisław 219
Bursche Teodor 177

C
Chądzyńscy (rodzina) 122
Chiaveri Gaetano 85
Chopin Fryderyk 177
Chrzanowski Tadeusz 82
Chrzanowski Zenon 89
Ciborowski Adolf 12
Cichocki Edward 170, 211
Clason Isaak 124
Corazzi Antonio 93, 103, 137, 145, 184, 209, 228, 231
Cylkin (rabin) 217
Czapski (generał) 227

D
Dankowski Kazimierz 136
Davoust Louis Nicolas (Davout, d'Avout) 123
Dawidowski Maciej (ps. Alek) 124
Dąbrowski Jan (architekt) 112, 172
Dąbrowski Jan (ogrodnik) 91
Dąbrowski (właściciel kamienicy) 229
Dębowski Antoni 98
Dorożyńska Teofila 203
Dylak Rafał 15
Dziechciński Stanisław 222
Dziekoński Józef Pius 129, 173, 186, 192, 223
Dzierżanowski Juliusz 170, 220

E
Essmanowski Ignacy 222

F
Falkowski Jakub 196-197
Fijałkowski Jan 186
Fischer Ludwig 123
Flatau Jakub 103
Fliederbaum Paweł 234
Fontana Jakub 94, 155, 160, 175, 227
Fontana Józef 110, 175, 212
Frączczak Teresa 15
Friedlein (księgarz niemiecki) 8
Frydrych Piotr 185

G
Gabler Tomasz 184
Galle Karol 229
Gay Jakub 144
Gebethner Gustaw 139
Gehling Otton 96
Gerlach (właściciel hotelu) 158
Gisleni Jan Baptysta 137

Indeks tematyczno-topograficzny

A

„Adria" (restauracja i dancing-bar) 156
Agricoli Karola Ludwika (ulica) 108, 117, 166
Akademia Medyko-Chirurgiczna 209
Akademia Muzyczna 88, 210
Akademia Sztuk Pięknych (ASP) 179, 219
Al. Jerozolimskie 14, 79-80, 81, 129, 152-153, 183, 184, **190-191**, 198, 204, **234-235**, 236
Al. Ujazdowskie **108-110**, **150-151**, 171, 192, 212-213, 222
Ambasada Belgii 132
Ambasada Cesarsko-Rosyjska 123
„Ambasador" (restauracja) 109
Andersa Władysława gen. (ulica) 11
Anglia 74
Archiwum Państwowe m. st. Warszawy 13, 75
Arkady Kubickiego **84-85**
Arsenał 147, 227
Austria 8

B

Baalbek 115
Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) 153
Bank Państwa 10, **231-234**
Bank Pierwszego Warszawskiego Tow. Kredytu 141
Bank Polski 74, 145
Bankowy (plac) 88, 102, **137-138**, **145-146**, 147, 216
Baranowicze 220
Barok (styl w architekturze) 124, 201
Bazar Różyckiego 144, 214
Bazylianie (zgromadzenie zakonne) 221-222
Bednarska (ulica) 7, 201, 233
Belweder **110-111**, 133
Bełcząca (rzeka, ob. nieistniejąca) 227, 229
Bemowo (dzielnica) 14
Benonici (cześć Zakonu Redemptorystów) 136
Białoskórnicza (ulica) 181
Białostocka (ulica) 76
Biblioteka Raczyńskich 218
Biblioteka Rady Stanu 165
Biblioteka Senatu 165
Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (BUW) **165-166**
Bielańska (ulica) 10, **231-232**
Bielińska (ulica, ob. pod inną nazwą) 98
Biuro Odbudowy Stolicy (BOS) **11-14**, 140
„Blok" (ugrupowanie architektów i plastyków) 11
„Bogusław Herse" (firma) **96**, 97, 202
Bohaterów Getta (ulica) 105, 146
Bonifraterska (ulica) 99, 229
„Br. Henneberg" (firma) 12
Bracka (ulica) **153-154**, 192
„Browary Warszawskie S.A." (firma) – patrz: „Haberbusch i Schiele" (firma)
Bródno (dzielnica) 234
Buchara 96
Buczacz 217
„Budy gen. Czapskiego" (obwoźne domy publiczne) 225

C

„Café Club" (kawiarnia) 183
„Cafe Cristal" (kawiarnia) 154
„Cedergren" Szwedzkie Tow. Telefoniczne – patrz: Centrala telefoniczna
Centrala telefoniczna **124-125**
Centralna Biblioteka Rolnicza 211
Centralna Stacja Tramwajów Elektrycznych – patrz: Elektrownia na Woli
Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku 93
Cerkiew pw. Ikony Matki Bożej 129
Cerkiew św. Aleksandra Newskiego (przypałacowa, w Łazienkach) 113
Cerkiew św. Marii Magdaleny 195, 220
Cerkiew pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny **190**
Chłodna (ulica) **149-150**, 168
Chłodnia kominowa 127
Chmielna (ulica) 153, 188, 189
Chomiczówka (dzielnica) 14
Chopina Fryderyka (ulica) **212-213**, 221-222
Cmentarz Powązkowski 12
Cmentarz Świętokrzyski **170-171**
Cyrk (z ul. Ordynackiej) 210
Cytadela Warszawska 12, 78, 81, 234, 236
„Czerwona Karczma" 223

D

Dąbrowskiego Henryka (plac) 98, 203
Dekret Bieruta 120
Długa (ulica) **135-136**, 147, 189, 211
Dolina Szwajcarska (park) 213, **221-222**
Dom Bankowy Landaua 132
Dom „Bez kantów" 180
Dom Dochodowy Warszawskich Teatrów Rządowych **151**, 195
Dom „Kopnięty" 180
Dom „Pod sedesami" 97, 156
Dom Słowa Polskiego (zakłady graficzne) 170
Domy Towarowe Centrum (DTC) 15
Dowcip (ulica) 186
Droga Żelazna Warszawsko-Petersburska 75, 81
Droga Żelazna Warszawsko-Wiedeńska 75, 169
Dunaj (rzeka) 208
Dworzec Brzeski 76